

**ОСОБЛИВОСТІ ЗИМОВОГО КАЛЕНДАРНОГО ЦИКЛУ
ПОКУТ'ЯН В СТУДІЯХ ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Лілія ТРИНЯК,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,
Івано-Франківськ (Україна)
efimova.7@mail.ru**WINTER HOLIDAYS CYCLE OF POKUTTIA IN THE
STUDIES OF POLISH RESEARCHERS IN THE SECOND
HALF OF XIX - EARLY XX CENTURY**

Liliya TRYNYAK,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk (Ukraine),
RESEARCHERID C-4894-2017
OCID ID 0000-0002-2066-5400

Трыняк Лілія. Особенности зимнего календарного цикла покутян в исследованиях польских ученых второй половины XIX - начала XX в. В статье рассматривается зимняя календарная обрядность, в научном наследии польских исследователей А. Кольберга, К. Мрочко, Л. Вайгеля второй половины XIX - начала XX в. Освещены обычаи и обряды рождественско-новогоднего цикла, которые бытовали на Покутье, а именно в Коломыйском, Снятинском, Городенковском, Тлумацком районах. Установлено, что основными комплексами рождественско-новогоднего цикла у покутян были обрядовый стол, культ предков, хозяйственная и семейная магия, величальные обходы и поздравления (колядование, шедрование, засева).

Ключевые слова: Покутье, рождественско-новогодняя обрядность, польские исследователи, А. Кольберг, К. Мрочко, Л. Вайгель.

Вступ. Однією з найважливіших ділянок духовної культури українців є календарна обрядовість, яка посідає значне місце у світогляді та віруванні нашого народу. Саме з цієї причини комплекс календарної звичаєвості завжди рівнинній частині Івано-Франківської і Чернівецької областей. Основне заняття населення Покуття – хліборобство. З огляду на географічне розташування району, тут створилася своєрідна культура і побут, яка характерна для перехідної зони, що проходить між гірською і лісостеповою територіями України. Починаючи з кінця ХІХ ст., ця багата з етнографічного погляду територія завжди викликала зацікавлення, як професійних польських, та українських-етнографів, так і краєзнавців-аматорів. Розглядаючи **історіографію проблеми** необхідно виділити що на сьогоднішні праці істориків та етнографів, які написані із різдвяної обрядовості Покутського етномасиву. Принагідно це питання висвітлювали у своїх розвідках З. Болгарович¹, В. Юзвенко², І. Збір³, У. Зоуля⁴.

Основними джерелами пропонованого дослідження становлять праці польських дослідників другої половини ХІХ – початку ХХ ст. О. Кольберга, К. Мрочка, Л. Вайгеля. За обсягом та повнотою подачі ці етнографічні дослідження є різні, однак кожна розвідка є надзвичайно цінною, оскільки фіксує народні традиції Покутського району.

Мета нашої розвідки – розкрити і проаналізувати етнографічні праці польських вчених О. Кольберга, К. Мрочка, Л. Вайгеля другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що містять відомості зимового календарного циклу покутян. Із запропонованих джерел простежуємо, що зимово-календарні звичаї, обряди у різних районах Покуття могли різнитися, і водночас мали багато спільного із загальноукраїнськими зимовими обрядами.

Виклад матеріалу. Одним з перших збирачів зразків народної творчості покутян був польський краєзнавець Л. Вайгель (1842-1906). Свої етнографічні статті він друкував у польських часописах. Однією з перших його серйозних досліджень є його розвідка «Нарис про місто Коломию»⁵, яка побачила світ у 1877 р. Праця складається з трьох частин. У першій частині міститься короткий історичний нарис, у другій – подані географічні відомості, а в третій – етнографічні записи, які були зібрані за його власними спостереженнями з Коломиї та навколишніх сіл. Етнографічні записи у розвідці Л. Вайгеля є доволі скупими і мають здебільшого описово-констатуючий характер. Збираючи народну звичаєвість, Л. Вайгель дійшов до висновку, що звичаї і обряди, яких дотримувалися місцеві селяни під час Різдва, Великодня, весілля і хрестин на Покутті, всюди були однаковими. Саме тому, у своїй розвідці він навіть лише окремі обряди з сіл П'ядики, Назірна, Шепарівці, Воск-

¹ Boltarovych Z. Ukraina v doslidzhennyakh polskykh etnografiv XIX st. [Ukraine in studies of Polish ethnographers XIX century], Kyiv, Naukova dumka, 1976, 139 p.

² Yuzvenko V. A. Ukrayinska narodna poetychna tvorichist u polskiy folklorystytsi XIX st. [Ukrainian folk poetry in Polish folklore XIX century], Kyiv, 1961, P. 82-99.

³ Zbyr I. Folklor Pokuttya u rozvidkakh chuzhozemnykh doslidnykiv kintsya XVII – XIX st. [Folklore Pokuttya foreign researchers in quests end XVII - XIX centuries], Mandrivets, 2008, P. 48-58.

⁴ Zozulya N. «Yordanski svichky-«tritysi» [«Jordaniansvichky-«trinity»], *Narodna tvorichist ta etnografiya*, Kyiv, 2009, N. 4/5, P. 82-84.

⁵ Vayhel L. Narys pro misto Kolomyu [Excerpts from History of Kolomyia], Kolomyia, Vik, 2008, 120 p.

З тексту дослідника дізнаємося, що в селах Коломийського повіту на Святий вечір селяни готувалися заздалегідь. Традиційно у цей вечір на підлогу стелили солому, сіном накривали стіл, а решту складали під стіл. У с. Назірній під сіно ставили ще й часник, як охоронне зілля від злої сили. Відмітив дослідник і використання в різдвяній обрядовості предметів пов'язаних з тваринництвом. Так, в с. Лючі під стіл, крім сіна, ставили ярмо, щоб добре велися воли. На покутті, недалеко столу, ставили немолочений сніп пшениці, жита або вівса. Цей сніп називався – «дідухом». Коли родина хату впорядкувала, тоді всі, чисто одягненні, помолившись, сідали до столу. Першим починав їсти кутю господар, бажаючи при цьому жінці, дітям і всім домашнім дочекатися «другої коляди». З кутею проводили різні магичні ритуали. Так, газда-пасічник набирав чверть ложки куті і підкидали її до стелі. При цьому стежили, чи багато зерна приліпилося до стелі, бо це мало означати, що наступний рік буде добрий на ведіння бджільництва⁶.

Традиційними стравами на Святий вечір на Коломийщині були – риба заправлена соусом, голубці, борщ, сливи з квасолею, маленькі вареники (креплики) з картоплею, повидлом, капустою, а часом і січеною рибою заправлені олією. В селах Покуття, побутував звичай «носити «кутю» до родичів, яка складалася з двох або трьох калачів «книшнів» і миски наповненої різноманітними стравами. Якщо її приносив хлопець, чи дівчина, то в с. Назірній за кутю давали гроші, чи подарунок⁷. Аналогічні обдаровування святковими стравами зафіксував Р. Кайндль на Гуцульщині, де сусіди одні одним передавали миски, повні з різдвяними стравами, та зерном і отримують від них такі ж подарунки⁸.

Коротко зупиняється Л. Вайгель на обряді колядування. Зі слів дослідника в покутських селах колядувати ходили різними віковими групами. Діти починали колядувати в день, парубки і старші – ввечері. У с. Шепарівцях після святкової відправи церковні брати збиралися і йшли колядувати спочатку до старшого брата, а потім з дзвонами та скарбничкою – по всіх хатах. Парубки, як правило ходили колядувати в супроводі музик, але відвідували лише ті оселі, де були дівчата на віданні. Після запрошення до хати парубки співали, а потім танцювали. У с. Назірній колядувати ходили господарі, парубки і жінки, але тільки ввечері. Кожна група колядників вибирала собі ватажка, який добре міг вести колядування, згідно з давніми звичаєвими вимогами. Ватажка називали – «березою», той хто носив отриману коляду – «міхонош». У с. Лючі коляда відбувалася трохи інакше. Так, після обіду, на коляду, дяк здійснював обходи сільських хат, з хрестом, обвитим повіском (прядивом). Його супроводжував «міхонош» з дзвоником, який носив дякові зібрану коляду. Окрім дяка колядувати ходили й братство з дзвоником, беручи з собою «березу» і «міхоноша»¹⁰. Зауважимо, що в той час с. Лючу дослідник зачислив до складу Покуття, яку нині вважають частиною Гуцульщини. Саме тому, різдвяно-

новорічні звичаї в цьому селі подібні до гуцульських традицій. Відзначимо, що на Гуцульщині до різдвяних ритуальних атрибутів відносилося і повісмо. За народним повір'ям гуцулів, Матір Божа з повісма плела «фризи», щоб витягувати «нечисті душі з пекла».

На третій день свят, з хати виносили «дідуха». Вірили, що солома з нього мала «благодатні» властивості. Так, для доброї плодючості свійської птиці її підкладали у гнізда курчатом і гусям, а зерном з колосків годували курей, щоб добре неслися¹¹.

У день на Новий рік побутувала традиція спалювати серед фруктових дерев солому, зібрану з підлоги, а також сіно зі стола від свят, щоб дерева краще плодоносили і не заводилися шкідники.

Подібно, як всі українці відзначали покутяни Водохреща. Напередодні Йордану, як і на першій Святий вечір, влаштували вечірню трапезу, до якої сідали тільки після посвячення води у церкві. Ця трапеза називалася «Голодна кутя» і відрізнялася тим, що кутю не підкидали до стелі і коляду не висилали до родичів. У своїй розвідці Л. Вайгель один з перших, хто зауважив на важливій ролі свічки-трійці в йорданському контексті. Дослідник зауважив, що під час «Голодної куті» у кожній домівці на столі стояла запалена свічка-трійця. Основна церемонія водосвяття спочатку відбувалася на Богослужінні в церкві. Після завершення відправи, люди з трійцями йшли до річки, де священник урочисто освячував воду. Так, в с. Назірня після освячення води, кожний господар приносив додому трійцю і виводив димом від свічки хрест на стелі. У с. Люча, коли священник освячував садибу, господар тримав запалений свічку-трійцю і з нею відпроваджував священника до найближчої хати, так само робив наступний господар¹².

Як і на інших етнографічних теренах України, покутяни вірили в чудодійні і лікувальні властивості йорданської води. Одразу після освячення її пили. Надвечір кожний господар свяченою водою кропив свою худобу, щоб уберегти її від усього злого. Місцеві жителі стверджували, що цієї ночі вся вода на деякий час перетворювалася на вино. Цікавий звичай записав Л. Вайгель, який засвідчував оберегову функцію часника. Так, у с. Назірній на Йордана змашували «серце» церковного дзвона, тим часником, який був на столі на Святий вечір. Вважали, що якщо злодій, який щось краде почує звук цього дзвона, то кине крадені речі, а сам втече¹³.

Загалом народознавчі відомості Л. Вайгеля з розділу «Етнографічні записи» мають більш описовий характер, ніж науковий. Суттєвим недоліком розвідки є відсутність текстів обрядових пісень, які співали місцеві жителі Коломийського повіту під час Різдва свят. Однак, з огляду на новизну фактологічного матеріалу з різдвяно-новорічної звичаєвості її можна віднести до важливих досліджень духовної культури покутян. Про наукову вартість цієї праці говорить те, що О. Кольберг поповнив свою працю «Покуття» окремими народознавчими матеріалами, записані Л. Вайгелем¹⁴.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid., p. 90.

⁸ Kayndl R. F. Hutsuly: yikh zhyttya, zvychayi ta narodni perekazy [Hutsuls: their life, customs and folk traditions], Chernivtsi, Molody bukuvynets, 2000, P. 99.

⁹ Vayhel L. Narys pro misto Kolomyiu [Excerpts from History of Kolomyia], Kolomyia, Vik, 2008, P. 90.

¹⁰ Shukhevych V. "Hutsulshchyna v 5-ty tomax" [Huzulshchyna in 5 volumes], *Materialy do ukraïnskoyi etnolohiyi*, Lviv, 1904, T. 4, P. 49.

¹¹ Vayhel L. Narys pro misto Kolomyiu [Excerpts from History of Kolomyia], Kolomyia, Vik, 2008, P. 91.

¹² Ibid., p. 92-93.

¹³ Ibid., p. 93.

¹⁴ Kolberg O. Pokucie Cz. 1, Dzieła wszystkie, T.29, Wrocław-Poznań: PTL, 1962, P. 84, 88, 131, 132, 133.

Відомості з різдвяно-новорічної обрядовості з Покуття находимо у розвідці польського дослідника К. Мрочка, який працював інспектором шкіл Городенківського і Снятинського повітів. У 1893 р. Львівський музей ім. Дідушицьких оголосив конкурс на опис одного з повітів Галичини, в якому взяв участь і К. Мрочко. Результатом його дослідницької роботи була розвідка «Снятинщина. Причинки до крайової етнографії»¹⁵. За це дослідження К. Мрочко на конкурсі одержав почесне третє місце¹⁶. Окремою книжкою праця дослідника вийшла в 1897 р. У ній автор зафіксував прикмети, вірування, перестороги, ворожіння, повір'я, які дотримувалися покутяни під час народного календаря. Зокрема, з дослідження К. Мрочка дізнаємося про святкування Святого вечора, Нового року, Щедрого вечора, Йордана.

Так, з опису дослідника дізнаємося, що на Снятинщині на Святий вечір традиційно готували дванадцять страв, проте тільки заможні селяни могли приготувати необхідний асортимент страв, а це були – кутя, «краплики», сливки, сушені яблука і грушки, голубці, свіжа риба або сушені коропа, борщ, вареники з капустою, гриби жарені і жарена на олії кулеша (начинка)¹⁷.

Широко вживаними атрибутами зимових свят у покутян Снятинського повіту було сіно та солома, яке стелили на стіл або скриню і під стіл, за яким відбувалася вечірня трапеза. За народним віруванням сіно з під-під скатертини мало таку прикмету, що «хто мав її жмут під пахвою, той ніколи не блукатиме в дорозі». Також це сіно давали худобі, щоб була здорова. Соломою застеляли долівку, по якій лазили малі діти, наслідуючи голоси різних свійських тварин і птахів, для того, щоб був добрий приплід. Цією ж соломою, після вечері обмотували господарі стовбури фруктових дерев. У деяких місцевостях соломою палили і стрибали через вогонь, що говорить про залишки давніх дохристиянських вірувань. Люди вірили, що попіл з цього сіна лікував від судорогу¹⁸.

Після всіх приготувань вся родина сідала до ритуальної вечері. У деяких селах, так як наприклад у с. Глінцях ретельно стежили, щоб до вечері сідало парне число осіб. Найважливішою із страв була кутя, найчастіше це варена пшениця приправлена медом і маком. Згідно з давніми слов'янськими традиціями на цю ритуальну вечері приходили душі померлих членів роду, про це чітко говорить і молитва, яку промовляв господар: «Просимо живих і мертвих до сеї тайної вечері і тебе пресвяту тету (пропасницю), щоб ти була здорова без нас, а ми без тебе»¹⁹. У цей вечір виконувалося багато ритуальних і заклінальних обрядів, які би мали принести благополуччя в господарській діяльності, принести добробут і щастя сім'ї, на весь майбутній рік. Найчасті-

ше ворожили на майбутній урожай. Для цього на стіл клали грудку солі, а навколо неї трохи сажі з печі. Довкола насипали купки зерна різних родів збіжжя. На сажі коло кожної купки зерна клали жевріючий вуглик. Якщо зернова культура спопеліла, то урожаю не буде, як надпалиться тільки трохи, то на врожай. Окрім цього дівчата ворожили на майбутнього чоловіка. Після вечері, дівчата виходили на поріг і тарахкотіли немитими ложками і слухали якої сторони відізвуться собаки – з тієї сторони і буде наречений²⁰.

У своїй розвідці К. Мрочко записав декілька текстів колядок, зауваживши, що місцеві мешканці співали колядки, які часто не пов'язані з народженням Ісуса Христа. На переконання дослідника, саме народні колядки були більше популярними серед населення, на відміну від церковних колядок²¹.

Відзначив К. Мрочко, що напередодні Нового року діти від полудня по селі ходили з «жеремцями» – примітивно виструганою дерев'яною лялькою, і веселили малечу²². У передноворічний вечір молоді парубки ходили по хатах «маланкувати». Один з парубків одягався «Маланкою», інші ряжені в «діда», «жида», «цигана», «козу». Все це веселе товариство йшло колядувати до тих хат, де були дівчата на виданні. Зупинившись під хатою питали: «Чи позволите колядувати?». Якщо їх пускали до хати, то вони розігрували різні жартівливі сценки, часом вдавалися і до не пристойних жартів. Діставши коляду парубки намагалися помазати піч сажею або болотом, якщо це їм не вдавалося, то мазали хату з вулиці, щоб залишити слід перебування «Маланки». Загальнопоширеним на Покутті було вірування, що в передноворічний вечір худоба розмовляє між собою. Цю розмову можна підслухати, щоб дізнатися, якої думки воли про свого господаря. Якщо газда погано обходився з ними протягом року, то вони ніби обіцяли відвести свого господаря на кладовище²³.

Важливим новорічним обрядовим дійством, в якому відображена ідея збереження родинного добробуту, було запалювання ритуальних вогнів. Так, у с. Потічок від Святого вечора до Нового року сміття змітали під постіль, а вдосвіта на Новий рік виносили його і спалювали біля воріт. Подібний звичай побутував і на Гуцульщині²⁴.

Записав К. Мрочко, як відзначали покутяни Водохреща. Так, на Йордан з кожної хати хтось йшов до церкви святити воду. В народі вірили, що посвячена вода відганяла злого духа й мала лікувальні властивості, тому давали її пити хворому, при кожній нагоді. Ввечері влаштовувалася ритуальна трапеза, на якій споживали тільки пісні стиви.

Одночасно на Йордан проводили цілий ряд оберегів,

¹⁵ Mrochek K. Snyatynshchyna. Prychynky do krayovoyi etnografiiy [Snyatynshchyna. Commentstotheedgeofethnography], Detroyt, 1977, 130 p.

¹⁶ Stefanykivskyi kraї Cheremoshu i Prutu... Sniatynshchyna. Istoryko-etnografichnyi narys [Stefanykivskyi land and Cheremosh and Prut ... Snyatynshchyna. Historical and ethnographic essay], Ker. avt. kol., hol. red. A. Korolko, Sniatyn, Ivano-Frankivsk – Lviv, Manuscript-Lviv, 2014, P. 576-577.

¹⁷ Mrochek K. Snyatynshchyna. Prychynky do krayovoyi etnografiiy [Snyatynshchyna. Comments to the edge of ethnography], Detroyt, 1977, P. 37.

¹⁸ Ibid., P. 38.

¹⁹ Ibid., P. 38-39.

²⁰ Ibid., P. 40.

²¹ Ibid., P. 40-41.

²² Ibid., P. 44.

²³ Ibid., P. 46.

²⁴ Shukhevych V. "Hutsulshchyna v 5-ty tomax" [Huzulshchyna in 5 volumes], *Materialy do ukraїnskoyi etnolohiyi*, Lviv, 1904, T. 4, P. 201.

від усього злого. У своїй розвідці К. Мрочко один з перших, хто дав визначення свічці-трійці. Зі слів дослідника, «трійця»: це трираменна воскова свічка, у яку господині вкладали у дерев'яний свічник для того зроблений». Прикрашали свічник сушеним любистком, васильком, жовтими чорнобривцями, та червоними ягодами калини, білою вишитою хустиною, конопляним прядивом і герданами. З цією свічкою йшов господар вдруге святити воду до річки. Там він занурював запалену трійцю у посвячену воду. Запалену свічку господар тримав впродовж усієї відправи і з нею повертався додому. У покутян побутувало переконання, що полум'я свічки, мало апотропеїчну дію і відганяла нечисту силу. Так, газда увійшовши, до хати полум'ям трійці випалював хрест на сволюку. Потім жінка присмалювала свічкою своєму газді трохи волосся над чолом, на потилиці і на скронях. Цей самий ритуал проводив газда на голові своєї дружини, дітей і челяді. Кожний, кому проведено цей обряд, мусив підскачити. За народним повір'ям цей магичний ритуал був своєрідним оберегом від «нечистої сили» і вовка²⁵. На думку сучасної дослідниці Н. Зозулі, свічки-трійці в християнстві символізують три іпостасі єдиного Бога, в народній обрядовості та культурі набули значення універсального оберега, що використовувався в різних життєвих випадках упродовж року²⁶.

Одними із своєрідних оберегів на Покутті були і воскові хрестики, які приліплювали на чотири стіни сінях, стайні, щоб лихо оминало хату і худобу. У с. Стецева перед вечерею господар разом з господинею обходили хату тричі, за кожним разом при кожному куті відкушували трохи хліба. По закінченні церемонії сідали вечеряти²⁷. У с. Потічок хату обходили з хлібом і голубцями. Досліджуючи народну звичаєвість, К. Мрочко відмітив, що старші люди не охоче розповідали для чого проводилися різні обрядові церемонії, бо вважали, що вони втратять свою оберегову силу²⁸.

У дослідженні дослідник навів найбільш характерні для Покутських сіл тексти щедрівок, зауваживши, що щедрювання відбувалося подібно до коляди, а самі пісні «дуже часто подібні до себе за змістом і укладом строф»²⁹.

Таким чином, праця К. Мрочко – це багатогранна й достовірна картина побуту і культури покутян. На той період його розвідка була однією з перших яка зафіксувала явища народної культури покутян Снятинського повіту. З його розвідки ми вперше дізналися які побутували звичаї та обряди під час святкування різдвяно-новорічних свят на Снятинщині. І на сьогодні вона залишається цінним фактологічним джерелом для дослідження особливих рис різдвяно-новорічної звичаєвості жителів Покуття.

Найбільшою комплексною працею, що висвітлює

духовну і матеріальну культуру етнографічного району Покуття – є чотирьохтомна праця О. Кольберга «Покуття»³⁰. Теренами його дослідження були Городенківський, Коломийський, Тлумацький повіти. З його праці дізнаємося про деякі особливості різдвяно-новорічної звичаєвості, які побутували в цих місцевостях. Із записів О. Кольберга довідуємося, що на Покутті перед Різдом у селах відбувалися вечорниці, які закінчувалися тиждень перед постом.

В обрядовий комплекс цього періоду входили різні молодіжні забави. Однією з них була – «комашня», яка відбувалася напередодні св. Андрія. Цю забаву влаштували хлопці і дівчата господареві хати, до якої сходилися під час усього Адвенту на вечорниці, на яких прями і розважалися розмовою³¹. У деяких місцевостях Покуття, а саме у селах Джуркові, Коршеві, Кам'янках вечорниці перед Адвентом відбувалися з танцями, та співками і називалися – «субітка»³².

Важливим доповненням до розвідки О. Кольберга є записи про ворожіння дівчат, які відбувалися на андріївських вечорницях. Як відмітив дослідник, у цей вечір жоден хлопець «не смів з'являтися на вечорницях». Зазвичай напередодні свята св. Андрія дівчата прагнули дізнатися коли вийдуть заміж, для цього: над стежками натягували шнурки, рахували кілки на плотах, обмацували овець в темній стайні, готували пиріжки³³. Досить часто на Покутті до ворожіння залучали kota чи собаку. Так, за інформацією О. Кольберга в с. Іспас (Спас) під Коломиєю дівчата усі разом, з одного тіста ліпили пиріжки, однакового розміру і все перемашували маслом. Пиріжки складали рядком на стіл, виходили з хати, впустивши добре нагодованого kota. За народним віруванням чий «балабух» кіт скоріше з'їсть, та дівчина в тому році вийде заміж. Подібне ворожіння відбувалося в с. Чортівець, що під Обертином. Зазвичай кожна дівчина пекла по дев'ять «балабухів» (маленьких булочок), які складали рядком на дошці або маглівниці, чий «балабух» собака схопить першим, та дівчина найпершою вийде заміж³⁴.

Детальну характеристику автор подав святкування Різдва та Святвечора у с. Чортівець, Городниця, Спас, П'ядики, Назірна, Шепарівці, Воскресінці, Люча. Так дослідник відмітив, що в с. Чортівець, що під Обертином Святий вечір святкували так само, як і на всіх теренах Покуття³⁵. Традиційно вечеряли пісними стравами, після чого хлопці йшли колядувати по селі. У с. Спас Коломийського повіту ритуальна трапеза розпочиналася з подячної молитви. Перед її початком господар виконував певні магичні оберегові дії: брав на покришку кілька вугликів, кидав на них трохи ладану і обкурюючи обходив навколо столу, а всі присутні старалися щоб їх охопив дим і запах. На Покутті і по всій Україні існували

²⁵ Mrochek K. Snyatynshchyna. Prychynky do krayovoyi etnohrafii [Snyatynshchyna. Comments to the edge of ethnography], Detroit, 1977, P. 37.

²⁶ Zozulya N. «Yordanski svichky - «triytsi» [Jordanian candels - «trinity»], *Narodna tvorchist ta etnohrafia*, Kyiv, 2009, N. 4/5, P. 82.

²⁷ Mrochek K. Snyatynshchyna. Prychynky do krayovoyi etnohrafii [Snyatynshchyna. Comments to the edge of ethnography], Detroit, 1977, P. 37.

²⁸ Ibid., P. 51.

²⁹ Ibid., P. 48-49.

³⁰ Kolberg O. Pokucie. Cz.1 [Pokuttya region. Chapter 1], *Dziela wszystkie*, T.29, Wrocław – Poznań: PTL, 1962, 360 p.

³¹ Ibid., P. 79.

³² Ibid., P. 77.

³³ Ibid., P. 78.

³⁴ Ibid., P. 79.

³⁵ Ibid., P. 81.

стійкі традиції порядку споживання різдвяних страв. Так, О. Кольберг зауважив, в с. Спас починали вечеряти з куті, а завершували немашеною капустою з підсмаженою мукою та «крепликами» – пирогами у формі вушка. Після цього всі разом вставали з-за столу³⁶. На третій день свят в с. Чортівець відбувалося дійство, яке в даній місцевості називалося «спалити Дідуха». Суть обряду полягала в тому, що сіно з-під обруса, на якому споживали святу вечерю, та обід у наступні два дні, спалювали перед сходом сонця на вогні, розкладеному перед воротами³⁷.

Своєрідність фольклорної традиції Покуття відображена, зокрема і в колядуванні, яка за словами О. Кольберга, відбувалася з «плесом»³⁸. Зауважимо, що подібне колядування з «плесом», відбувалося і на Гуцульщині³⁹. Що до виконання колядок, то дослідник відмітив, що вдень ходили колядувати хлопці, а парубки і старші – ввечері. Останні все зароблене віддавали на братство до церкви⁴⁰.

Колядковий репертуар представлений у роботі незначною кількістю фольклорного матеріалу, загальною кількістю 47 текстів, які дослідник диференціював на колядки і щедрівки. Так, серед них 22 тексти колядок, які він записав у с. Спас, Ясенів-Пільний, Чортовець, Корнич, Шепарівці⁴¹. Колядки записані О. Кольбергом, виконувалися окремо господареві, господині, дівчині та парубку.

Значну увагу приділив дослідник традиційному обходу дворів з «Маланкою». З його праці можемо простежити, що на Покутті ходили «маланкувати» різним складом. Так, в с. Чортовець та Гарасимів Тлуматського повіту разом з «Маланкою», – зазначив О. Кольберг, – ходили «Василь», та «Дід» з причепленим горбом вусами та бородою, так одягнені, вони обходили ціле село з музикою і співом⁴². У с. Іспас (Спас) Коломийського повіту учасниками карнавальних образів були: «Маланка» або («баба»), «дід», «циган», «коза», решта парубків залишалися в своєму одязі⁴³.

Привернув увагу дослідника і цікавий звичай «бички». Так, переддень Нового року ходили по хатам «хлопці-пастушки» з «бичками», тобто заздалегідь виструганими з дерева маленькими фігурками, у різній кількості. Це були різноманітні мініатюрні зображення сонця, місяця, корів, овець, коней, гусей, а також горщики, маглівниці, граблі та інші предмети і явища. Зайшовши до хати, хлопець казав: «Прошу на бички!». Почувши це, діти збігалися, оточували гостя і розглядали принесенні предмети, а їх власник пояснював, що представляла кожна фігурка. Коли діти все переглянули хлопець збирав фігурки в капелюху в якому їх приніс. За працю

при виготовлення предметів, та за втіху, що отримали діти господиня давала хлопцеві винагороду «кукуц» – маленький буханець хліба або гроші⁴⁴.

Подібне обрядодійство відбувалося в с. Городниці Городенківського повіту, яке розпочиналося напередодні Нового року. За записом дослідника, там побутував звичай «жирибці». На цих окремих карточках, хлопці писали різні слова: небо, пекло, гріх, щастя, нещастя, гроші, поле, ґрунт, пасіка, рій, бджоли і т. п. і ходячи по хатам, давали тягти людям ці «білети». Так, хлопці символічно, від хати до хати ходили засівали, бажаючи господарям щастя, здоров'я і щедрого врожаю⁴⁵. На думку українського етнографа О. Курочкіна, в цих зимових обрядодіях «хлопчики виступали немовби носіями щастя і добробуту, їм же випадала роль вішунів і провидців»⁴⁶.

Святкування Йордану О. Кольберг записав в околицях Обертину в с. Чортовець і Гарасимів. Як зазначив дослідник, перед Йорданом постять цілий день і вважають його другим Святвечором. Оберегові функції мали хрестики з воску, окрім цього малювали хрестики дьогтем на дверях домівок, стаєнь та хлівів для того, щоб уберегти худобу від відьом. Традиційно обряд освячення води священник здійснював на ставку або річці. Кожний намагався зачерпнути воду у спеціально принесений посуд. Дослідник відмітив, що в околицях Городенки, в с. Городниця та Поточище місцеві жителі Йорданські свята називали «відохрестні» або «відорщі»⁴⁷.

Автором зафіксовано 10 текстів щедрівок, записані в с. Чортовець, Городниця, Поточище, Хотимира, Гарасимова, Тлумача, Ясенів-Пільного⁴⁸. Традиційно для новорічного обряду щедрювання у покутському фольклору у записях О. Кольберга щедрівки розпочиналися з вступної форми вітання «Щедрий вечер, добрий вечер, добрим людям на сьветий вечер!»⁴⁹. До колядок і щедрівок дослідник залучив і текст однієї жартівливої пісні «Ой летів медвідь через поле, мало его гуси не з'їли», яку, як зазначив О. Кольберг, співали для розважання гостей під час посту або на Святий вечір⁵⁰.

Отже, дослідження Покуття О. Кольберга і до сьогодні не втратило своєї цінності. У праці добре висвітлено зимово календарну звичаєвість покутян. Важливими для сучасних дослідників є тексти давніх колядок і щедрівок, які відрізняються добре збереженими в їх змісті і формі дохристиянськими характерними рисами, які в пізніший час були витісненні церковними різдвяними піснями.

Таким чином, основним комплексом різдвяно-новорічного циклу у покутян були обрядовий стіл, господарська і сімейна магія, культ предків, передбачення

³⁶ Ibid., P. 87.

³⁷ Ibid., P. 82.

³⁸ Ibid., P. 95.

³⁹ Shukhevych V. "Hutsulshchyna v 5-ty tomach" [Huzulshchyna in 5 volumes], *Materialy do ukrajynskoyi etnologiyi*, Lviv, 1904, T. 4, P. 18-20.

⁴⁰ Kolberg O. "Pokucie. Cz. 1" [Pokuttya region. Chapter 1], *Dziela wszystkie*, T.29, Wrocław – Poznań: PTL, 1962, P. 88.

⁴¹ Ibid., P. 96-121.

⁴² Ibid., P. 121-122.

⁴³ Ibid., P. 126.

⁴⁴ Ibid., P. 125.

⁴⁵ Ibid., P. 129-130.

⁴⁶ Kurochkin O. *Ukrayinski narodni obryady «Koz» i «Malanka»: z istoriyi narodnykh masok [Ukrainian folk ceremonies «goat» and «Malanka»: the history of folk masks]*, Opishne, Ukrayinske narodoznavstvo, 1995, P. 147.

⁴⁷ Kolberg O. *Pokucie. Cz. 1, Dziela wszystkie*, T.29, Wrocław – Poznań: PTL, 1962, P. 132.

⁴⁸ Ibid., P. 134-141.

⁴⁹ Ibid., P. 134, 135, 137, 138.

⁵⁰ Ibid., P. 139-141.

майбутнього, величальні обходи та поздоровлення (колядування, шедрування, засівання). Із записів польських дослідників О. Кольберга К. Мрочка, Л. Вайгеля ми з'ясували, що зимова обрядовість на Покутті мала свої особливості у звичаях, прикметах та повір'ях. Однак відмітимо, що дуже багато різдвяних обрядодій мають аналогії на інших теренах, поширеність та однотипність яких вказує на їхнє давнє походження, а тривале збереження – на важливе світоглядно-обрядове значення для українців.

Труняк Лилия. Winter holidays cycle of Pokuttia in the studies of Polish researchers in the second half of XIX - early XX century. Winter holidays cycle of Pokuttia in the studies of Polish researchers in the second half of XIX - early XX century. A winter calendar rite in the scientific heritage of the Polish researchers in the second half of XIX - early XX century O.Kolberg, K. Mrochko and L. Weigel is examined in the article. Customs and rites of Christmas and New Year cycle that existed in Pokuttia are showed in the article.

L. Weigel wrote down an interesting ethnology information in his intelligence "Essay About Town of Kolomyia" (1877). His ethnographic data on the Christmas ritual is rather stingy. But his record reveals some local Christmas and New Year customs. In particular, it is using such objects of livestock as yoke, povisma and hay. He was one of the first in the scientific literature who drew attention to the ritual use of candle-trinity in Jordan in Pokuttia.

K. Mrochko left us a valuable intelligence called "Snyatynschyna. Comments to the edge of Ethnography" about Christmas rituals in Snyatyn district. From his work we can learn interesting facts. For example, protecting and medical properties of hay that was on the table during the Christmas eve, divination on the future harvest, pokutyian's faith in the protecting force of the flame from the candles-trinity.

The most comprehensive work in the second half of the XIX century was O.Kolberg's work in four volumes "Pokuttia". The first volume of his work was added by the unknown information

about Christmas and New Year customs. So we can learn about the youth fun in the villages during Advent. Records of the girls' divination before St. Andrew's Day, about the rite of "the burning of the Didukh" are also interesting additions. We can also find valuable records of caroling, malankuvannya, and the custom of "bulls" ("bychky"), which had a local feature in Pokuttia. An important addition to intelligence are records of the texts of Christmas carols and shhedrivkas.

When analyzing the studies of Polish researchers O. Kolberg, K.Mrochko, L. Weigel we may mark that winter ritual in Pokuttia had its own peculiarities in customs, beliefs and omens. A ritual table, the worship of ancestors, household and family magic, cheering rounds and congratulations (caroling, shhedruvannya, sowing) were the main pokutyian's complexes of the Christmas and New Year cycle. But note that lots of Christmas rituals have analogies at other territories. Their prevalence and similarity point to their ancient origin and long preservation shows their important ideological and ritual significance for Ukrainians.

Key words: Pokuttia, Christmas and New Year's rites, Polish researchers, O. Kolberg, K. Mrochko, L. Weigel.

Труняк Лілія - аспірантка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Науковий співробітник Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Коло наукових інтересів: родинна та календарна обрядовість Покуття, Виконує дисертаційне дослідження на тему: «Етнографічне дослідження Покуття XIX – 30-ті рр. XX ст.». Автор 10 статей.

Труняк Лилия - postgraduate student of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Researcher of the National Museum of Hutsulshchyna and Pokuttia Folk Art named after Yosaphat Kobrynsky. Research interests: calendar and family rites Pokuttia, Carries out a dissertation research on the topic «Ethnographic research of Pokuttia in XIX - 30-ies XX century». Autor of 10 articles.

Received: 18. 02. 2017

Advance Access Published: April, 2017

© L. Труняк, 2017